

Türk Şahi Devleti'nin Menşei Üzerine Bir Değerlendirme

M. Melis Savaş*

14

Pakistan (Eski Kuzey Hindistan), Afganistan'ın Türkler için çok önemi tartışılmaz. Stratejik konumu nedeniyle pek çok kavmin hüküm sürdüğü bu topraklar, Orta Asya kavimlerinin Hindistan'a yayılma yolu üzerindedir. Afganistan coğrafyasının bir başka önem teşkil eden mevzusu ise "İpek Yolu"nun bu topraklardan geçmesidir. Dolayısıyla Afganistan hem doğu-batı hattında hem de kuzey-güney hattında ticaret ve kültür yollarının birleştiği ve ayrıldığı kavşak noktasıdır.

Yue-chiler'in baskısı ile kuzeyden güneye sürülerek Afganistan'ın büyük bir bölümünü işgal eden Sakalar, söz konusu bölgedeki diğer işgalci kabilelerle birlikte yaşamışlardır. Sakalar, Afganistan'dan Herat üzerinden Hindistan'a, Baltistan'a, İran'a doğru ilerlerken, günümüzde Sistan olarak bilinen "Drangiana" bölgesini ele geçirirler.¹ Dolayısıyla bu bölgede Türk hâkimiyetini Sakalarla başlatmak mümkündür.²

MÖ 140 yılında Yue-chiler, Kuşan devletinin liderliğinde Bakteria bölgesini ele geçirirler. Yue-chi menşei oldukları düşünülen Kuşanlar, diğer Yue-chi toplulukları

üzerinde hâkimiyet kurduktan sonra Afganistan'da bulunan rakip devletleri MÖ 50 ile MS 50 yılları arasında etkisiz hale getirmeyi başarmışlardır. Kuşanlar, Parthia topraklarına hâkimiyetleri altına alarak Kâbil'i de ele geçirmişlerdir. Kanişka ve ardıllarının oluşturduğu birinci Kuşan sülalesi, hükümet merkezlerini İran topraklarında kurmuşken, Kadphises ve hanedanı, yani ikinci Kuşan sülalesi Kâbil'in aşağı vadisi ve Taxila (Revalpindi) bölgesinde yoğunlaşmışlardır.³ Bölgenin Ak Hunların egemenliğine girmesine kadar devam eden dönemde Partların etkisi tamamen ortadan kalkar ve onların yerlerini Sasaniler alır. Kuşanların Afganistan'daki hâkimiyeti, 5. yüzyılın sonlarına doğru Sasanilerle mücadele eden Ak Hunlar'ın bölgeyi işgaline kadar sürer.⁴ Her yeni zaferle Ak Hunlar, Pers ülkesinin topraklarına bir adım daha yaklaşır. 484 yılında Horasan'da Sasanilere karşı zafer kazanan Ak Hunlar, bu devletin yıkılmasına sebep olur ve Orta Asya'da süper güç haline gelirler.⁵ 6. ve 7. yüzyıllarda bu coğrafyaya ve özellikle Kuzey Hindistan'a hâkim olan Ak Hunlar, yetenekli ve cesur hükümdarları sayesinde söz konusu coğrafyadaki Gupta İmparatorlarına yıllarca direnirler, varlıklarını Hint toplumuna kabul ettirip bu coğrafyanın sahibi olurlar.⁶

İslâm kaynaklarından elde edilen verilere göre bu dönemde Orta Asya'nın en etkili gücü olmaya başlayan Kök Türkler, ilk olarak 555 yılında Ak Hun devletine saldırır.⁷ Kök Türkler, meşhur İpek Yolu'nun önemli bir kısmına hâkim olan Ak Hunlar'a tek başlarına saldırmaya cesaret edemez ve Sasaniler ile ittifak yapar. Kök Türkler, Ak Hunlar'ın Ma-

(*) Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, m.melissavas@gmail.com

(1) M. Longworth Dames, "Efganistan", İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul: 1993, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.149

(2) M.Melis Çeliktaş, "Genel Hatları ile Hindistan Coğrafyasında Sakalar", Kerkük Çok Irak Değil Pof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan, Editör. A. Demir, T.Kalkan, E. Erdoğan, Gece Kitaplığı Ankara 2017.

(3) Dames, a.g.m., p.150.

(4) Dames, a.g.m., p.150.

(5) Melissa Benne, "Huns", Encyclopedia of World History, 1.Cilt. Ed. Marsha E. Ackermann vd., Infobase, Ed. Marsha E. Ackermann vd., New York 2008 Clarke & Co Ltd, s.207.

(6) M.Melis Çeliktaş, Gupta Tarihi ve Kültürü, Ankara 2019, TTK Yayınları, s.74-87

veraünnehir'deki topraklarını ele geçirdikten sonra Nahşab önlerinde karşı karşıya gelirler. 558 yılında vuku bulan bu mücadelede Ak Hun beyi (Apar) mağlup olur ve hayatını kaybeder. Bu savaşın ardından Ak Hunların bir kısmı Türkistan'da kalıp Kök Türk bayrağı altına girerken bir bölümü de Hazar'ın kuzeyindeki Bizans sınırlarına dayanır. Türkistan'ın geri kalan kısmı ise çoğunlukla Hindistan'ın güneyi ve kuzeyinde varlığını sürdürür. Ak Hun devletinin mirasçıları hakkındaki fikirler hâlâ tartışılmaktadır. Ancak Kalaç, Karluk, Kangli ve Türğiş gibi Türk boylarının bunların kalıntıları olduğu konusunda görüş birliği vardır.⁸

Ak Hunlar Hindistan'a gelip orada güçlendikten kısa bir süre sonra Gandhara eyaletinde görülürler. Ancak bu bölgeye nasıl geldikleri konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, Ak Hunların Nagarahara'nın ötesinden, batıdan kuzey-batıya gelerek ilk olarak Zabulistan, Kapisa ve Bamiyan'ı daha sonra Gandhara'yı ele geçirmiş olmaları ya da onların Bamiyan, Kapisa ya da Zabulistan'a uğramadan Karakurum ve Hindikuş arasındaki vadiden geçip, Toharistan'dan kuzey-batıya geldikleri görüşüdür.⁹

Tarihi vesikalarda Gandhara ve Kabil'in ilk hükümdarları "Şahiler" olarak geçmektedir. "Shahi" kelimesi Hintçe'ye Pehlevi dilinden "Shao" olarak geçmiştir ve aslında Farsça'da hükümdara verilen bir unvan olan "Şah" ile akrabadır.¹⁰ Günümüze kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde Şahi kelimesine aslında ilk kez Kuşan eyaletinde rastlanmıştır.¹¹ Ancak Şahi kelimesinin söz konusu dönemde belirli bir hanedana özel bir unvan olmadığı bilinmektedir.

Gandhara ve Kabil bölgesinde adları anılan Şahiler'in çoğunlukla Türk ve Hindu hanedanlarına bölündüğünü düşünmek yanlış olmaz. Ancak bazı kaynaklara göre söz konusu bölgeye önce Türk Şahiler daha sonra Hindu Şahilerin hâkim olduğu bilinmektedir.¹² Bu iki topluluğun Kshatriya sınıfından,

diğlerinin ise Brahman sınıfından olduğu tahmin edilmektedir.¹³

Birûni'nin *et-Tabkik-u Mâli'l-Hind* adlı eserinde Türk Şahileri, VII. - IX. yüzyılın üçüncü çeyreğiyle birlikte. Yüzyılın son çeyreği arasında hüküm süren bir Türk hanedanıdır.¹⁴ İbn Havkal'ın Kitabü'l Mesâlik ve'l-memâlik¹⁵ ve İstahri'nin Kitab Masalik el-Memalik'inde¹⁶ Şahiler, Gaznelilerden önce Kabil'in hükümdarları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Bhima'nın Devai Taş sütun Yazıtında¹⁷ ve Keşmir krallarının kroniği olan Racatarangini'de *Şahiler'den* bahsedilmektedir.¹⁸

Şahilerin ülkesi Asya kıtasının kuzey-batıya bağlanan ticaret merkezindedir. Onun Hindistan Kapısı'ndaki stratejik konumu, Pencap ve Peşaver'deki verimli toprakları ve yeraltı kaynakları, Hindikuş üzerinden geçen birçok devletin sahip olmak istediği topraklar arasında yer almaktadır. Bu bölgenin sınırı zaman zaman değişmiş olup Sistan'dan Keşmir'e ve Doğu Pencap'taki Hindu Kuş'a kadar ulaşır.¹⁹ Şahilerin Afganistan, Gandhara ve Pencap'ı yöneten son iki hanedanlığının Gazneli devletinin kurucuları olduğu düşünülmektedir.²⁰

15

(7) Aydogy Kurbanov, *The Hephthalites: Archaeological and Historical*, Berlin 2010, Berlin Univ. Press, s.115

(8) Saadettin Y.Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Ankara 2016, Berikan Yayınevi, p.90

(9) M.Melis Savaş, *Ak Hunlar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 30-33.

(10) Abdur Rehman, *The Last Two Dynasties of The Sahis*, Australia 1976, Australian National Univ, Phd Thesis, p.viii

(11) On the copper coins of the Kushan king Kanishka, the word Shahi is used as a title as "Shao" and even as "Shao nano shao" on the gold coins of the same king (Rehman, a.g.i p. vii; Parmeshvari Lal Gupta, *Coins*, Delhi 1969, National Book Trust, p. 29)

(12) Enver Konukçu, "Akhunların Kalıntısı Olarak Kalaçlar (Halaçlar)", *Türkler*, C. I, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları, p.845-849.

(13) Rafi Us Samad, *The Grandeur of Gandhara: The Ancient Buddhist Civilization of the Swat, Peshawar, Kabul and Indus Valleys*, New York 2011, Algora Publishing, p.275.

(14) Biruni, *Tahkiku Ma Li'l-Hind*, Çev. Kıvameddin Burslan, Ankara 2015, Türk Tarih Kurumu Yayınları, p.292-293

(15) He mentions that for the legitimacy of the ruler in Kabul, the shah must come to this city and fulfill some traditions, otherwise his shah will not be valid (Ibn Hawkal, a.g.e., p.328, 341).

(16) İbn Havkal, *Kitab al-Masalik wal-Mamalik*, ed. Je De Goeje, Leiden 1872, Publisher Brill, p.280.

(17) Dava Ram Sahni, *Six Inscriptions in the Lahore Museum*, *Epigraphia Indica*, C.XXI, 1931-32, p.298

(18) Kalhana's *Rajatarangini*, (nşr. A. Stein), London 1900, Motilal Banarsidass, p. 217ff

(19) E.Chavannes, a.g.e., s.132.

(20) Rehman, a.g.e., p.vii.

Türk Şahilerin güç merkezleri olan Gandhara ve Kabil'deki doğu kolunun tarihi hâlâ belirsizdir. Rukhkhac ve Zabulistan'daki batı kolu, Arap devletlerinin Sistan'daki mücadeleleri nedeniyle Arap âlimlerinin kayıtlarında yer almaktadır.²¹

Kaynaklarda Şahiler bazen Kabil Şahları, bazen de Türk Şahiler, Türki Şahlar veya Budist Türkler olarak anılmışlardır. Türk Şahiler hakkında en erken bilgiler Çince vesikalardadır. 644 yılında Hindistan'a gelen Hsüan-Tsang ile 726 yılında bu coğrafyayı ziyaret eden bir diğer Çinli Budist hacı olan Hue'i Ch'ao'nun notları bize Türk Şahileri hakkında ilk verileri sunmaktadır.²² Hsüan Tsang, Kapisa'nın hükümdarının Gandhara, komşu ülkelerin hükümdarının ise Kshatriya olduğunu not etmiştir.²³ Onun bu fikri, Hue'i Ch'ao'nun Gandhara'nın Ki-pin yani Kabil'in denetiminde olduğu fikri ile desteklenir.²⁴

16

T'u chüeh'lerin gücü arttığı için onların lideri Ki-pin hükümdarını öldürür ve ülkenin yönetimini ele geçirir ve pek çok kaynakta da desteklendiği üzere Türkler söz konusu dönemde bu bölgeye hâkim olur. Bu yüzden de mantıken 644-726 yılları arasında Türkler bu toprakların sahiptir.

Yaklaşık 680 yılında Rutbil veya Zabulistan'ın hükümdarı Kabil Şah'ın kardeşidir.²⁵ 726 yılında buranın hükümdarı Kabil Şah'ın²⁶ yeğedir. Dolayısıyla Kabil Şahları ile Rutbil ve onların ataları aynı soydan gelmektedir. Ayrıca 726 yılındaki Kabil Şahı da T'u Chüeh yani Türktür. Dolayısıyla Kabil Şah ve Rutbil kabilesi Türktür. Rutbil ve devletin son hükümdarı, Kabil seferi sırasında Yakup tarafından esir alınır. Ancak burada Türk hâkimiyeti yirmi yılı aşkın bir süre veya en azından bir kısmında devam eder. Bu durum Biruni tarafından "Hindu Şahilerin atası Kallar'ın isyanından sonra Türk Şahları Kabil'de tahta geçmiştir" şeklinde not edilmiştir.²⁷ Dolayısıyla Rutbil ve Kabil Şahlarının Türk soyundan oldukları kabul edilmiştir.

Söz konusu bölgedeki Türk ailelerin izlerini 666 yılına kadar sürmek mümkündür. Bu tarihte Arap kaynaklarında ilk kez Rutbil'den bahsedilmiştir. Biruni'ye göre Türk Şahlarının tarihi yaklaşık 666 olup, kurucusu Barha Tigin'dir.²⁸ Rutbil de onun kardeşleridir. Daha sonra 726 yılında Hue'i Ch'ao buraya geldiğinde Türk Şahlarının başında başka bir hükümdardan bahseder. Dolayısıyla varlıkları 666 yılına ya da birkaç yıl öncesine dayanır. Hue'i Ch'ao'nun notlarından Türklerin ilk kez Gandhara'da ortaya çıktığı anlaşılır.²⁹

Kimi araştırmacıların Rutbil'in, Afganistan'da Helmand Nehri kıyısında yer alan tarihi Zemindaver semtinde yaşayan Türklerin bir kolu ve daha sonra Gandhara'ya göç ederek yaşamlarını burada sürdüren Darari adlı bir Türk boyu olduğunu yazdığı ifadelelere rastlanılmaktadır.³⁰ "Darari" kelimesi konusunda da bilim adamları arasında tartışma vardır.³¹ Bazı bilim adamları bu kelimeyi "Kidar" isminin farklı şekilde yazılmış versiyonu olarak gösterirken³² kimileri de bunun "dağ geçidi çevresinde yaşayanlar" anlamına gelen "Dara" kelimesinden geldiğini öne sürmektedirler.³³

Bazı İslam bilimcilerinin Türk Şahilerin Ak Hunların varisi olan Halaçlardan geldiğini öne süren araştırmaları da mevcuttur.³⁴

- (21) Belazuri, Fütuh ul-Buldan, trans. Philip Khuri Hitti, New York 1916, Colombia Univ. Press., p.392-402
- (22) Walter Fuch, "Huei-Ch'ao's Pilgerreise durch Nordwest-Indien und Zentral-Asien un 726", Sitzungsbericht der Freu Bischen Akademie derWissenschaften, Vol.XXX, 1938, p.1-5
- (23) Samuel Beal, Buddhist Records of the Western World, London 1906, Irench, Trübner&Co., p.117
- (24) Fuch, a.g.m., p.1-5
- (25) Tabari, Tarih ar-Rusul wa al-Muluk, ed. M. J. De Goeje, Leiden 1964, E.J. Brill
- (26) Fuch, a.g.m., p.8.
- (27) Biruni, a.g.e., p.292.
- (28) Biruni, a.g.e., p.293; Janos Harmatta- Boris Litvinskiy, "Tokharistan and Gandhara under Western Türk Rule (650-750)", History of Civilizations of Central Asia, C. III. - Paris 1996, UNESCO Publ., p. 368
- (29) Chavannes, a.g.e., s.356.
- (30) Nur Akbaş, "Türk Şahiler", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2019, s.23
- (31) Rehman, a.g.e., p.47.
- (32) Alexander Cunningham, Coins of Mediaeval India, London 1891, B Quaritch, p.57
- (33) Henry Miers Elliot, The History of India, C.II, London 1867, Trübner & Co., p.413.
- (34) Akbaş, a.g.t., s.23

Ancak bu durumu kesin olarak kanıtlayacak bilgiler mevcut değildir.

Türk ilminin önde gelen isimlerinden Emel Esin ise Türk Şahilerin evlilik yolu ile Toharistan'da Kuşan ve Ak Hunlara dayanılabileceği ya da Kök Türklerin Buhara'ya hâkim kesimi Yel/Yil Tigin'e dayandıklarıdır.³⁵

Bazı kaynaklar 575-580 yılları arasında Kabil ve Gandhara çevrelerinde Türk ordularının da hareket ettiğini vurgulayarak, buna delil olarak Arap şairi el-Aşa (vefatı 622 yılı) tarafından 575-580 yılları arasında yazılan şiirde görülen '*Türkün wa Kâbulu*' (Türkler ve Kabil [halkı]) tabirini örnek gösterir.³⁶ Yani Kök Türk Kağanlığı'nın Kabil ve çevre bölgeleri ilhak etmeye yönelik askeri operasyonlarla bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla bu bölgelerin büyük bir kısmı 6. yüzyılın sonu - 7. yüzyılın başlarına doğru Kök Türk Kağanlığı'nın kontrolüne girmiştir. Özellikle, 6. yüzyılın sonu - 7. yüzyılın başlarına doğru Hindikuş hem de ona komşu ve yakın hudutlarda, yani, Kabil, Zabulistan, Gazne, Gandhara, Keşmir gibi tarihi-kültürel bölgelerde yüz gösteren siyasî ve etnik süreçlerde Türklerin faal olmaya başladığı görülür.³⁷

Tibet kaynaklarında da konuya dolaylı veya dolaysız olarak bazı ilişkili bilgiler bulunmakta olup, onlar arasında birer etnografik (etnik ve coğrafi) terim olarak geçen *Drugu-Yul*, yani "Türkler ülkesi / Türkistan" adı altında Batı Köktürk Kağanlığı'nın merkez toprakları, Yedisu ile beraber Toharistan ve Kabulistan'ın da anlaşıldığı ilgi çekicidir.³⁸

Tarihi Kuzey Hindistan'ın bir kısmı olan Kabil vadisi ve ona kuzey-batıdan komşu olan Toharistan'ın bu dönemde Tibetlilerce "Türkler ülkesi" olarak tanıtılması herhalde buralarda Batı Köktürklerle bağlantılı iki hanedan -biri Toharistan Yabguları (620-750) ve ikincisi Kabilistan Tegin-Şahleri (640-843)- yönetiminde bulunması, her iki hanedan aracılığıyla bu toprakların Batı Köktürk Kağanlığı'na bağlı bulunması ve buralar ahali-

sinin belirgin bir kısmını Türk topluluklarının oluşturduğu başlıca amili yatmaktadır.³⁹ Bu nedenle VIII. ve IX. yüzyıllar boyunca, Türk Şahiler ve müttefikleri haline gelerek Budizm'in Tibet'te yayılmasına katkıda bulunurlar.

VIII. yüzyılın başlarında Kırgızistan ve Kazakistan'da bulunan Türgiş devletinin yerini Budizm'i kabul eden bir başka Doğu Göktürk boyu ve Tibet'in müttefiki olan Karluklar alır. Karlukların bir kolu olan Karahanlılar, dokuzuncu yüzyılın ortalarında toprakları doğu Kırgızistan'dan Doğu Türkistan'ın güneybatısındaki Kaşgar bölgesine dek uzanan bir krallık kurar. Karahanlılar neredeyse bir yüzyıldan fazla bir zaman boyunca Kaşgar Buddizmi ve kendi şaman geleneklerinin karışımı olan bir inanışı devam ettirirler.⁴⁰

Sonuç olarak tahminen VI. ve IX. Yüzyıllar arasında yaşadıkları düşünülen Türk Şahi Devleti, eski Kuzey Hindistan günümüzde ise Afganistan coğrafyasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türk Şahi Devleti'nin menşei konusundaki görüşleri yukarıda açıklamaya çalıştık. Sonuç olarak Türk Şahi Devleti'nin menşei konusunda kesin bir söz söylemek mümkün değildir. Ancak elde ettiğimiz bilgiler ışığında bu devletin Ak Hun ya da Kök Türk menşeli olduklarına dair bir görüş mevcuttur. Onların özellikle Ak Hunların varisleri olan Halaçlardan geldikleri ifade edilse de bu görüş bizim için biraz çelişki içermektedir. Çünkü Türk Şahi Devleti

(35) In order to eliminate the White Huns, as a result of the cooperation of the Root Turks and the Sassanids, a great war took place in front of the city of Bukhara and the city of Nahsheb in the south, which was in the hands of the White Huns in the said Period, and thus the Western Asian lands were left from the hands of the White Hun state (Gömeç, a.g.e., p. 89-90); Emel Esin, "Tös and Moncuk. Notes on Turkish flag-pole finials", Central Asiatic Journal, Vol. XI, Wiesbaden 1972, p.205.

(36) Harmatta-Litvinsky, a.g.e., p.362-402.

(37) Esin, a.g.m., p.14-37).

(38) G.Babayar, "Kutadgu Bilig'te Geçen Türkistan ve Turan Terimleri Üzerine", JOTS,2/2, 2018, s.35.

(39) Geza Uray, "The old Tibetan sources of the History of Central Asia up to 751 A.D. Survey, In Prolegomena to The sources of history of Pre-Islamic Central Asia, Edited by J. Harmatta, Budapest 1979, p.275-304.

(40) Alexander Berzin, Moğol İmparatorluğundan Önce Budist ve İslami Kültürler Arasında Tarihsel Etkileşim, Çev. Güzin A. Yener, 2006, <https://docplayer.biz.tr/28428409-Mogol-im-paratorlugu-ndan-once-budist-ve-islami-kulturler-arasinda-tarihsel-etkilesim.html>

birçok araştırma eserinde Buddhist Türkler olarak anılmaktadır. Ancak şu bir gerçek ki Ak Hun hükümdarları özellikle de Mihirakula'nın Buddhistlere karşı olan tepkisi ortadadır. Hatta öyle ki o, Buddhizm'i tamamen yok etmek için bulunduğu coğrafyadaki bütün Buddhist kalıntılarını ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yapmış ve bundan dolayı da Batılı ve Buddhist kaynaklara zalim olarak geçmiştir. Dolayısıyla o coğrafyadaki Ak Hunların Buddhizm'e olan tepkisi bellidir. Onların vassalları olduğu düşünülen Halaç/Kalaçlar'ın ise daha çok İrani dinleri benimsedikleri bilinir. Ancak söz konusu coğrafyada VI.-VII. yüzyıllar arasında büyük bir güç haline gelen Kök Türkler'de Buddhizm oldukça yaygındır. Moğolistan coğrafyasında, VI. yüzyılın sonundan VIII. yüzyılın ortalarına dek Doğu Kök Türk Devletinin himayeleri altında bulunan Hintli, Orta Asyalı ve Çinli ustalar çoğu Buddhist metni Eski Türkçeye çevrilir. Böylece Eski Türkçe'deki bazı Budist teknik terimler ve kelimeler tüm Orta Asya'da standart kabul edilerek daha sonra Uygurlar ve Moğollar tarafından da kullanılır.

VIII. yüzyılın başlarında, Doğu Kök Türk devletine mensup hakanın kızlarından biri Tibet İmparatoru ile evlendiğinde kendisiyle beraber birçok Budist rahibin de Doğu Türkistan'ın güneyinde bulunan Hotan'dan Tibet'e davet edilmesine neden olur.⁴¹

Batı Kök Türk Devleti ise VII. yüzyılın başından VIII. yüzyılın başına dek Budizm'in büyük koruyuculuğunu yapmışlardır. Batı Kök Türklerin siyasi bir teşekkülü olan Tür-giş boyu VII. yüzyıl sonları ile VIII. yüzyılın başlarında Kırgızistan ve güneydoğu Kazakistan'da Budizm'in yayılmasında önyak olur.⁴²

Dolayısıyla tüm bu bilgiler göz önüne alındığında Budist Türk devleti olarak bilinen Türk Şahi Devleti'nin Kök Türk devletinin mirasçısı olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Kaynakça

Akbaş, Nur, "Türk Şahiler", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2019.

Babayar, Gaybullah, "Kutadgu Bilig'te Geçen Türkistan ve Turan Terimleri Üzerine", JOTS,2/2, 2018, ss.26-49.

Beal, Samuel, *Buddhist Records of the Western World*, London:Trench, Trübner&Co., London 1906.

Belazuri, *Fütub ul-Buldan*, trans. Philip Khuri Hitti, Colombia Univ. Press., New York 1916.

Benne, Melissa, "Huns", *Encyclopedia of World History*,1.Cilt. Ed. Marsha E. Ackermann vd., Infobase, Ed. Marsha E. Ackermann vd., Clarke & Co Ltd., New York 2008.

Berzin, Alexander, *Moğol İmparatorluğundan Önce Budist ve İslami Kültürler Arasında Tarihsel Etkileşim*, Çev. Güzin A. Yener, 2006, <https://docplayer.biz.tr/28428409-Mogol-im-paratorlugu-ndan-once-budist-ve-islami-kulturler-arasinda-tarihsel-etkilesim.html>.

Biruni, *Tabkiku-Ma Li'l-Hind*, Çev. Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Cunningham, Alexander, *Coins of Mediaeval India*, B Quaritch, London 1891.

Dames, M. Longworth, "Efganistan", İslam Ansiklopedisi, C.4, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, pp. 133-178.

Elliot, Henry Miers, *The History of India*, C.II, Trübner & Co., London 1867.

Esin, Emel, "Tös and Moncuk. Notes on Turkish flag-pole finials", *Central Asiatic Journal*, Vol. XI, Wiesbaden 1972, pp.14-37

Fuchs, Walter, "Huei-Ch'ao's Pilgerreise durch Nordwest-Indien und Zentral-Asien un 726", *Sitzungsberecht der Freu Bischen Akademie der Wissenschaften*, Vol.XXX, 1938, pp.1-5.

Gömeç, Saadettin, *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

Gupta, Parmeshvari Lal, *Coins*, National Book Trust, Delhi 1969.

Harmatta, Janos, Litvinskiy, Boris (1996), "Tokharistan and Gandhāra under Western Türk Rule

(41) Berzin, a.g.e., s.13, 23.

(42) Berzin, a.g.e., s.13, 23

(650-750)", *History of Civilizations of Central Asia*, C. III., UNESCO Publ., Paris 1996, pp. 367-402.

İBN HAVKAL (1872), *Kitab al-Masalik wal-Mamalik*, ed. Je De Goeje, Leiden: Publisher Brill.

Kalhana's Rajatarangini (1900), (nşr. A. Stein), London: Motilal Banarsidass.

Konukçu, Enver (2002), "Akhunların Kalıntısı Olarak Kalaçlar (Halaçlar)", *Türkler*, C. I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, pp.845-849

Kurbanov, Aydogdy (2010), *The Hephthalites: Archaeological and Historical*, Berlin: Berlin Unv. Press.

Rehman, Abdur (1976), *The Last Two Dynasties of The Sabis*, Australian National Unv, Phd Thesis, Australia.

Sahni, Dava Ram (1931-32), "Six Inscriptions in the Lahore Museum", *Epicraphia Indica*, C.XXI, pp..293-301.

Samad, Rafi Us (2011), *The Grandeur of Gandhara: The Ancient Buddhist Civilization of the Swat, Peshawar, Kabul and Indus Valleys*, , New York: Algora Publishing.

Savaş, M.Melis, Ak Hunlar, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

TABARİ (1964), *Tarikh ar-Rusul wa al-Muluk*, ed. M. J. De Goeje, Leiden: E.J. Brill.

Uray, Geza (1979), "The old Tibetan sources of the History of Central Asia up to 751 A.D. Survey, *In Prolegomena to The sources of history of Pre-Islamic Central Asia*, Edited by J. Harmatta, Budapest, pp. 275-304.